

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Валентина РЯДСЬКА

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПРОЦЕДУР ПЕРЕВІРКИ СТАНУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ З АУДИТУ ФІНАНСОВИХ ЗВІТІВ

У статті досліджено взаємозв'язок між системою корпоративного управління акціонерного товариства та ризиками суттєвих викривлень у фінансових звітах. Розкрито зміст завдання аудиторської перевірки стану корпоративного управління та визначено напрямки проведення аудиторських процедур отримання доказів щодо його стану.

Ключові слова: напрямки розвитку аудит, корпоративне управління, процедури аудиту.

Головне завдання аудиту як незалежного економічного контролю полягає у зменшенні інформаційних ризиків користувачів фінансової звітності. Саме цей постулат знаходиться у підґрунті основної маси наукових досліджень з питань теорії аудиту.

Разом з тим, аналіз причин протиріч, які склалися між суб'єктами аудиторської діяльності та користувачами фінансових, показує, що: по-перше, історична фінансова звітність сама не може бути надійним джерелом для прийняття перспективних управлінських рішень користувачами внаслідок недосконалості застосовуваних стандартів щодо її складання, а по-друге, в умовах відокремлення користувачів від управління підприємством та відсутності прозорої інформації про систему управління та процеси, які в ній відбуваються, недостатньо мати висновок аудитора щодо достовірності історичної фінансової звітності, тому що в такій ситуації є значні ризики перспективних оцінок.

Актуальність цієї проблеми була вказана в Зеленій Книзі ЄС (2010) "Політика аудиту: уроки кризи", в якій зазначається, що "важливо чітко визначити, інформація якого характеру повинна бути надана зацікавленим сторонам у складі аудиторської думки і результатів аудиту. Це означає не тільки перегляд змісту аудиторського звіту, а й необхідність додаткових комунікацій стосовно методології аудиту з роз'ясненням обсягу роботи, яка виконується під час аудиту" [1, с. 5].

Більшість теоретичних досліджень з теорії аудиту знаходиться, як правило, в площині обґрунтування методології практичної реалізації суспільної місії аудиту і забезпечення відповідного рівня якості професійних аудиторських послуг. Так, у працях А. Аренса, Ф. Л. Дефліза, Дж. Лоббека, Г. М. Давидова, Н. І. Дорош та інших науковців розглядаються питання генезису аудиту, його змісту та функцій.

У публікаціях відсутні системні дослідження впливу надійності та ефективності функціонування системи корпоративного управління на оцінку достовірності фінансової звітності. Традиційно, системи корпоративного управління є предметом внутрішнього аудиту. Саме цим пояснюється незначна кількість досліджень цієї сфери.

Ці обставини стали основною причиною того, що аудит системи корпоративного управління не досліджено, як складову частину процедур зовнішньої аудиторської перевірки.

Також необхідно зазначити, що окреслена проблема підсилюється ще й практичною складовою. Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 29.09.2011 року №1360 (зарєєстроване в Міністерстві юстиції України 28.11.2011 за № 1358/20096 було затверджено "Вимоги до аудиторського висновку при розкритті інформації емітентами цінних паперів (крім емітентів облігацій місцевої позики)" (надалі – Вимоги). Окрім висловлення аудиторської думки про фінансову звітність, Вимогами визначено перелік іншої допоміжної інформації, щодо якої в окремих параграфах аудитор висловлює думку, зокрема й про стан корпоративного управління, у тому числі стану внутрішнього аудиту відповідно до Закону України "Про акціонерні товариства" (п.2.7.4 Вимог).

Таким чином, на часі є дослідження питань завдань аудиту стану корпоративного управління, які додатково визначені для аудиторів, і які мають виконуватись у межах аудиту фінансової звітності.

Вибір напрямку дослідження умовлений його актуальністю, яка має як загальнотеоретичну, так і практичну складові. *Метою проведення дослідження* стало визначення чинників, що впливають на надійність та ефективність процедур системи корпоративного управління, та встановлення взаємозв'язку між ідентифікованими ризиками в ній та оцінкою достовірності інформації, яка міститься у фінансових звітах.

Предметом аудиторської перевірки традиційно виступає комплекс тверджень керівництва суб'єкта господарювання, які містять в собі показники фінансової інформації (в більшості випадків – річної фінансової звітності). Саме отримання достатніх та прийнятних аудиторських доказів стосовно кожного із тверджень дає змогу аудитору зробити висновок про достовірність фінансової інформації. Тобто класичне трактування сфери, на яку поширюється дія результатів аудиторської перевірки (аудиторська думка), – це повний комплект фінансових звітів загального призначення.

Розвиток аудиту пов'язаний із змінами, що відбуваються у правових взаємовідносинах між власниками суб'єктів господарювання та між власниками та менеджментом такого суб'єкта господарювання. Внаслідок цього виникли чинники, які стали причиною того, що "...обов'язковий аудит еволюціонував від перевірки доходів, витрат, активів і зобов'язань до аналізу та оцінки ризиків діяльності" [1, с. 4].

Сьогодні найпоширенішою організаційно-правовою формою функціонування підприємств стала акціонерна. Така форма власності має свої переваги над іншими колективними формами, які пов'язані з тим, що в акціонерному товаристві існує можливість передавати права власності та разом з тим контролювати підприємство, збільшувати капітал шляхом додаткової емісії акцій, зберігаючи фінансову стійкість товариства. За результатами проведених аналітичних досліджень на сьогоднішній день власниками іменних цінних паперів є 17,2 млн. фізичних осіб, що становить понад третину населення України; приблизно три четверті промислового потенціалу України функціонує у вигляді акціонерної форми власності. Дві третини загальної чисельності промислово-виробничого персоналу України працюють на підприємствах акціонерної форми власності [2].

Майнові права власників акціонерного товариства реалізуються через систему корпоративного управління. Наукові дослідження з питань корпоративного управління мають доволі широкий спектр трактовок цього поняття, які характеризують його з різних

точок зору [3,4,5]. Узагальнення існуючих трактовок дає змогу визначити, що корпоративне управління є наслідком відокремлення прав власності від прав управління (контролю) і виступає системою, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність акціонерного товариства. У межах корпоративного управління визначається, яким чином акціонери (власники) контролюють діяльність менеджерів, а також, яку відповідальність несуть менеджери перед власниками за результати діяльності товариства.

На сьогодні в Україні формування та функціонування системи корпоративного управління визначено нормами Закону України "Про акціонерні товариства" [6]. Розвиток корпоративного управління безпосередньо пов'язаний із процесами, які відбуваються у відносинах власності акціонерного товариства. Структура акціонерного капіталу виступає середовищем функціонування системи корпоративного управління і формує спочатку його складові, а потім впливає на ефективність функціонування.

Модель корпоративного управління, яка використовується акціонерними товариствами України, є відображенням загального стану підприємств корпоративного сектору економіки. Як зазначається у дослідженні Ю. Уманцева [7], акціонерні товариства України формуються в умовах нерозвиненої фондової інфраструктури та низьколіквідного ринку цінних паперів, що виступає струмуючим чинником у формуванні ефективної системи корпоративного управління. Разом з тим, в результаті перерозподілу прав власності зростає концентрації капіталу і встановлюється контроль з боку декількох акціонерів, які впроваджують схеми перехресного володіння акціями та формування складних корпоративних структур.

У такій ситуації значно підвищується ризик виникнення конфлікту інтересів між учасниками корпоративних відносин (міноритарними акціонерами та органами управління), які, зазвичай, будуть мати протилежні інтереси. Так, перші зацікавлені в отриманні максимального прибутку й отриманні дивідендів, бо доходи від реалізації акцій отримати малоімовірно, а другі, як правило, реалізують інтереси акціонерів, які мають контроль, через прийняття на користь останніх неефективних для акціонерного товариства загалом економічних рішень.

Збалансування інтересів великих та дрібних акціонерів в умовах перехідного етапу становлення Української моделі корпоративного управління може бути досягнуто шляхом реалізації цілого комплексу заходів, серед яких є створення дієвих механізмів зовнішнього контролю за діяльністю менеджменту та власників акціонерного товариства [8, с. 23–24]. Водночас, система контролю за діяльністю органів корпоративного управління має багаторівневу структуру, що означає те, що її ефективність буде визначатись збалансованістю реалізації функції кожного структурного елемента.

Складовими елементами внутрішньої підсистеми виступають, перш за все, ревізійна комісія (ревізор) товариства та служба внутрішнього аудиту. До складових елементів зовнішньої підсистеми належить державний регулятор в особі Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) та зовнішній незалежний аудиторський контроль.

В умовах глобальної концентрації частки акціонерного капіталу у обмеженої кількості акціонерів виникають ризики, що знижують ступінь довіри до ефективності контрольних дій з боку органів внутрішньокорпоративного контролю. Завдання зовнішньої підсистеми полягає в компенсації таких ризиків. В цьому контексті найбільш активна роль належить зовнішньому незалежному аудиту.

З метою організації процесу планування та проведення процедур аудиту стану

корпоративного управління необхідно визначити предмет перевірки. Сучасна практика аудиту, яка базується на міжнародних стандартах аудиту [9], передбачає необхідність дослідження структури власності та корпоративного управління акціонерного товариства на різних етапах перевірки. По-перше, виконуються процедури щодо розуміння суб'єкта господарювання та його середовища, в т. ч. внутрішній контроль відповідно до вимог МСА 315 "Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища". По-друге, оцінюються ризики викривлень унаслідок шахрайства відповідно до вимог МСА 240 "Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності". По-третє, досліджуються обставини, пов'язані із використанням управлінським персоналом припущення про безперервність діяльності при складанні фінансової звітності відповідно до вимог МСА 570 "Безперервність".

Це пояснюється тим, що з корпоративним управлінням пов'язані такі ризики, як: виведення активів, трансфертне ціноутворення, неповне розкриття інформації, злиття і поглинання акціонерного товариства, фіктивне банкрутство, прийняття рішень не на користь акціонерного товариства тощо. Результати виконаних процедур дослідження системи управління суб'єкта господарювання (акціонерного товариства) є складовою частиною доказів, на яких базується аудиторська думка стосовно фінансової звітності загалом.

Одним із напрямків підвищення надійності історичної фінансової звітності може бути додаткове розкриття думки аудитора про відповідність прийнятої системи корпоративного управління в аудиторському звіті щодо достовірності фінансової звітності. У цьому випадку аудиторська перевірка системи корпоративного управління виконується в межах аудиту фінансової звітності і буде додатковою щодо визначеної МСА відповідальності аудитора за надання звіту щодо фінансової звітності.

Головною функцією зовнішнього незалежного аудиту системи корпоративного управління є компенсація внутрішніх ризиків, які можуть виникати в результаті існування конфлікту інтересів між суб'єктами корпоративних відносин. Головна мета додаткового розкриття думки аудитора про відповідність прийнятої системи корпоративного управління в аудиторському звіті щодо достовірності фінансової звітності є підвищення надійності історичної фінансової звітності.

Виконання завдання з аудиторської перевірки системи корпоративного управління може бути ідентифіковано як завдання з надання впевненості, для якого визначаються всі п'ять обов'язкових компонент відповідно до "Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості" [9], а саме:

- визначені суб'єкти тристоронніх відносин – незалежний аудитор, відповідальна сторона (органи управління та нагляду акціонерного товариства), зовнішні користувачі (акціонери, НКЦГФР);
- предмет перевірки – сформована система корпоративного управління;
- критерії перевірки – вимоги Закону України "Про акціонерні товариства" та вимоги, визначені Статутом акціонерного товариства;
- достатні й прийнятні докази – внутрішні документи, що регламентують функціонування органів корпоративного управління, протоколи загальних зборів акціонерів, засідань наглядової ради, ревізійної комісії тощо;
- письмовий звіт з надання впевненості у формі прийнятній для завдання з надання достатньої впевненості або завдання з надання обмеженої впевненості.

Формування програми і процедур аудиторської перевірки системи корпоративного

управління акціонерного товариства визначається, перш за все, особливостями системи органів корпоративного управління, яка залежить від:

- кількісного складу акціонерів,
- визначеної статутом та загальними зборами структури корпоративного управління.

Отже, першим етапом виконання процедур аудиторської перевірки стану корпоративного управління акціонерного товариства є отримання розуміння сформованої системи корпоративного управління та середовища її функціонування.

Загальний комплекс проведених аудитором процедур можна умовно поділити на шість напрямків:

1) отримання розуміння акціонерного товариства як середовища функціонування системи корпоративного управління: обов'язковість формування наглядової ради, можливість застосування одноосібного виконавчого органу, особливості функціонування органу контролю (ревізору або ревізійної комісії);

2) дослідження прийнятих внутрішніх документів, які регламентують функціонування органів корпоративного управління;

3) дослідження змісту функцій та повноважень загальних зборів товариства;

4) дослідження повноважень та форми функціонування наглядової ради: склад, наявність постійних або тимчасових комітетів, наявність служби внутрішнього аудиту, наявність корпоративного секретаря;

5) дослідження форми функціонування органу перевірки фінансово-господарської діяльності товариства: наявність ревізійної комісії, або окремої посади ревізора;

6) дослідження повноважень та форми функціонування виконавчого органу акціонерного товариства: наявність колегіального або одноосібного виконавчого органу товариства.

Виконання процедур перевірки системи корпоративного управління в межах аудиту фінансової звітності має бути підпорядковано головній меті – зниженню інформаційних ризиків користувачів такої фінансової звітності. Важливу роль у цьому відіграє відповідна ідентифікація наявних та потенційних ризиків викривлень у фінансових звітах в результаті застосування в акціонерному товаристві різних моделей корпоративного управління.

М. Свередан визначає, що в акціонерних товариствах України співіснує п'ять моделей корпоративного управління, таких як:

1) модель "приватного підприємства", за якої відбувається суміщення функцій власників і менеджерів. Директор є основним власником, а решта управлінського складу, працівники підприємства – дрібними акціонерами. Така модель є характерною для невеликих підприємств у секторах, орієнтованих переважно на споживчий ринок;

2) модель "колективної власності менеджерів", за якої теж є суміщення функцій власників та менеджерів. У цій моделі у вищих менеджерів (чотирьох – шести осіб) зосереджено контрольний пакет акцій, а решту акцій розпорошено, що характерно для невеликих і середніх підприємств. Водночас висока ймовірність виникнення конфліктної ситуації та вторинного перерозподілу власності;

3) модель "концентрованого зовнішнього володіння", коли зовнішній інвестор є власником не менше ніж контрольного пакета акцій (51%). Ця модель притаманна великим підприємствам секторів економіки, що динамічно розвиваються;

4) модель "розпорошеного володіння", коли контроль належить менеджерам, що володіють пакетом акцій у 5–10%. Така модель характерна для великих підприємств секторів, що обтяжені фінансовими проблемами. За цієї моделі підприємства

потребують суттєвої реорганізації. У подібній ситуації можливий або перерозподіл власності через механізм банкрутства, або реорганізація у процесі санації;

5) модель "переважаючого державного контролю", що притаманна підприємствам, які ще не завершили приватизацію. Навіть у разі прийняття з ініціативи державних органів рішення щодо виплати дивідендів, держава відстоює своє пріоритетне право на одержання таких виплат, а право решти акціонерів залишається незахищеним [10, с. 108–109].

Ризики викривлень у фінансових звітах внаслідок функціонування моделі "приватного підприємства" полягають в тому, що власник-директор, як правило, може не розділяти поняття приватної та колективної (акціонерної) власності, в результаті чого значна частина доходів покриває приватні витрати керівника та членів його родини, а фінансові інтереси меншості на отримання дивідендів повністю ігноруються.

Друга модель корпоративного управління, саме внаслідок можливості перерозподілу власності, формує найбільш сприятливе середовище для функціонування як органів корпоративного управління, так і органів внутрішнього контролю.

Ризики викривлень у фінансових звітах акціонерних товариств, для яких притаманна третя модель корпоративного управління, пов'язані з формою концентрації: горизонтальною, вертикальною, латентною. При горизонтальній концентрації (контрольний пакет належить інвестору, що працює в тій самій галузі) можуть виникати ризики згорання діяльності, коли контрольний пакет акцій викуповується з метою усунення конкурента на ринку. При вертикальній концентрації (контрольний пакет належить інвестору, який працює в галузі, що знаходиться в одному технологічному ланцюгу з підприємством-об'єктом інвестування), як правило, ризики пов'язані з перерозподілом прибутків через трансфертні ціни та концентрацією таких прибутків у підприємстві-холдингу. Ідентифікація моделі "концентрованого зовнішнього володіння" може бути доволі складною внаслідок побудови латентних холдингів, коли контрольний пакет акцій формується через довгі ланцюги за участю фізичних та юридичних осіб, які прямо не володіють контрольним пакетом акцій. У такому випадку головний інформаційний ризик полягає в тому, що спочатку аудитор, а потім і зовнішній користувач не може спрогнозувати майбутні мотивації органів управління та нагляду акціонерного товариства.

З точки зору інформаційних ризиків користувачів фінансової звітності акціонерних товариств, у яких використовується четверта та п'ята моделі корпоративного управління, фінансова звітність таких акціонерних товариств буде мати найменшу вірогідність викривлень внаслідок наявності потенційних конфліктів між суб'єктами корпоративних відносин.

Підводячи підсумок, зазначимо, що розвиток аудиту знаходиться у прямому взаємозв'язку із реалізацією завдань підвищення довіри користувачів до інформації, яка міститься в історичній фінансовій звітності. Фактори, що впливають на рівень довіри користувачів до результатів незалежного аудиту, знаходяться як у площині якості фінансової звітності загалом, так і в площині змістовного наповнення аудиторського звіту.

Оцінка зовнішніми користувачами фінансових звітів процесів, які відбуваються на відповідному підприємстві, можлива лише за умови отримання розуміння ризику функціонування, до яких належать й управлінські ризики. Таким чином, сфера аудиту фінансових звітів має бути розширена через поглиблене дослідження ризиків управління загалом і корпоративного управління зокрема.

Корпоративні взаємовідносини є наслідком відокремлення майнових прав акціонерів від безпосереднього процесу управління акціонерним товариством, в результаті чого можуть виникати протиріччя між інтересами різних груп акціонерів, що формує ризики суттєвих викривлень у фінансових звітах. Потенційні наслідки таких ризиків компенсуються як на зовнішньому, так і на внутрішньому рівнях. На зовнішньому рівні особливе значення має відповідна реалізація завдань незалежного аудиту. Доведено необхідність виділення аудиту стану корпоративного управління як окремого напрямку проведення процедур аудиту фінансових звітів. У цьому контексті аудит стану корпоративного управління розглядається як завдання з надання впевненості, для якого визначаються п'ять обов'язкових елементів відповідно до "Міжнародної концептуальної основи завдань з надання впевненості".

Запропоновані підходи потрібно практично реалізовувати через включення до аудиторського звіту результатів проведених процедур аудиту стану корпоративного управління та висловлення аудитором судження про його відповідність вимогам Закону України "Про акціонерні товариства".

Література

1. GREEN PAPER Політика аудиту: уроки кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bakertillyukraine.com/media/GREEN%20PAPER_Audit%20Policy_ua.pdf
2. Шульга І. П. Аналіз стану корпоративного управління в акціонерних товариствах України [Електронний ресурс] / І. П. Шульга. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=421>
3. Чуб Б. А. Диверсифіцированые корпорации в современной экономике России / Б. А. Чуб; под ред. В. В. Бандурина. – М. : БУКВИЦА, 2000. – 184 с.
4. Гриньова В. М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні / В. М. Гриньова. – К., 2003. – 324 с.
5. Методи забезпечення фінансової стійкості та інвестиційної привабливості авіапідприємств корпоративного типу : моногр. / [Щелкунов В. І., Мізюк С. Г., Астапова Г. В., Мізюк В. В., Буглак О. В.]. – К. : Наук. думка, 2007. – 160 с.
6. Закон України "Про акціонерні товариства" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
7. Уманцев Ю. Формування української моделі корпоративного управління [Електронний ресурс] / Ю. Уманцев. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dibpp/2009_8/N4-str10-13.pdf
8. Баюра Д. О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку / Д. О. Баюра. – К. : Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2009. – 228 с.
9. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року, ч. 1 / пер. з англ. Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Зєніна О. О., Гук О. В., Біндер С. Г. – 841 с.
10. Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах : моногр. / [Б. Лессер, П. Гайдуцький, І. Розпутенко та ін.]; за заг. ред. І. Розпутенка, Б. Лессера, пер. з англ. В. Шульги ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. – К. : К.І.С., 2004. – 306 с.

Редакція отримала матеріал 20 березня 2012 р.